

Förskollärarnas identitet och tidiga professionalisering

Författare:

Ingegerd Tallberg-Broman

Förskolläraryrket var ett av de få yrken som blev möjligt för kvinnor att utveckla och verka inom runt förra sekelskiftet. Starka kvinnopersonligheter med stort engagemang för ”saken” (denna period liktydigt med uppfostran) byggde upp verksamheten och seminarieutbildningarna. Här utvecklade ledarna och de blivande lärarna sitt yrkesspråk och formulerade mål och metoder för det tidiga förskolläraryrket. För att överhuvudtaget kunna etablera ett yrkesområde för kvinnor under en tid då kvinnorna i borgerligheten var hänvisade till att verka i hemmen, blev det nödvändigt att beskriva förskolläraryrket som ett yrke som var exklusivt lämpat för kvinnor. Männerna stängdes i och med detta ute från yrkesområdet.

I den tidsperiod, till vilken vi kan spåra ursprungen till förskolläraryrket^[1] var kvinnorna, framför allt inom borgerligheten, hänvisade till verksamhet i hemmen. De tillhörde den privata sfären i det markant köns- och klassuppdelade samhället. Hur möjliggjordes då utvidgningen av dessa till hemmen kopplade kvinnliga uppgifter inom omsorg, vård och undervisning under 1900-talet? Här skall några aspekter på förskolläraryrkets tidiga utveckling framhävas. Bland dessa, utvecklingen av seminarierna, framhävandet av lämplighet och ”the educational calling”, vikten av sammanhållning och gruppidentitet, bejakandet av särarten och könsuppdelningen, samt avslutningsvis gränsdragningarna mot skola och stat.

Det tidiga förskolläraryrket^[2] konstruerades av kvinnliga pionjärer för kvinnliga pedagoger och lärare. Finns det ett bättre yrke för en kvinna? frågade Ellen Moberg^[3]. Genom de sociala och pedagogiska uppgifterna inom vård, omsorg och undervisning tillskapades under senare delen av 1800-talet och början av 1900-talet kvinnliga frizoner, inom vilka kvinnorna kunde utveckla uppgifter, efter hand yrken och sedermera semiprofessioner (Florin, 1987). Kvinnorna skapade här arbetsfält, där de kopplade sitt genus – d.v.s. sin form av femininitet, som beskrevs som ”natur”, till den kultur som skapades. Kvinnorna utvecklade områden, där de kunde forma såväl yrken som ledarskap, med klar könsuppdelning och indirekt en utestängning av det andra könet (Havung, 2000).

Seminarierna

Inom de områden som kunde tänkas motsvara den kvinnliga naturen utvecklades under denna period ett stort antal kvinnliga ”möjligheter”. För påverkan av dessa inrättades under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet seminarier för barntädgårdsledarinnor och uppfostrarinnor i många länder, såväl i Europa som i USA. Seminarierna visade stor likhet i sin utformning. Undervisningen var förknippad med arbete i barngrupp, teori och praktik var nära förbundna. Praktiken dominerade

som kunskapskälla både i omfattning och i värdehänseende. I det praktiska arbetet vidarebefordrades yrkesinnehåll och yrkeskultur till de yngre generationerna.

Ett syfte i seminarieutbildningen var att just utöva påverkan på den unga kvinnliga eleven, att förändra henne och ge henne en stark yrkesidentitet (Tallberg Broman, 1991). Den blivande förskolläraren skulle inte bara kunna något bestämt. Hon skulle *vara* något, hon skulle vara något särskilt. Detta möjliggjordes bl. a. genom god samstämmighet mellan seminariernas olika lärargrupper samt den mycket betydelsefulla gruppen lärare i praktiken, d.v.s. handledarna. En stark inomgruppskultur rådde vid seminarierna långt fram i tiden mot förstatligandet på 1960-talet. Fortfarande råder vid en del utbildningar till förskollärare en stark inomgruppskultur och tydlig värdemässig hållning i förhållande till förskolläraryrkets konstruktion och identitet. Utbildningarna till förskollärare liksom till fritidspedagoger kan sägas länge ha karakteriserats av seminarietraditionen. Konflikten mellan akademisk och traditionell yrkeskulturparadigm har inte förelegat på samma sätt som beskrivs från grundskolläraryrkes- och gymnasieläraryrkesutbildning (Falkner, 1997).

Utbildning – yrkesetik - yrkesspråk

Utbildning utgör ett centralt medel för ett yrkesområdes professionalisering. Under utbildningstiden kan en kollektiv identitet med språklig, social och värdemässig gemenskap skapas, som kan få en betydelsefull inverkan på verksamhetsområdets utveckling och stabilitet. De första utbildningarna för barnträdgårdsledarinnor/läraryrket kom att fylla denna funktion. Här överfördes och utvecklades ett gemensamt språk, en tydlig yrkesetik och en kognitiv bas utifrån Fröbelpedagogiken (Johansson, 1992). Utbildningarna vände sig till hela eleven, och genom seminarietiden stärktes en identitet som betydelsefull och ”särskild”. Detta arv har sedan - mer eller mindre - förvaltats i de olika förskolläraryrkesutbildningarna som utvecklats i Sverige.

Utbildningsinstitutionerna var centrala i utvecklandet av förskolan och i professionaliseringsprocessen av förskolläraryrket. Seminarierna var härvidlag maktcentra och seminarieledarinnorna var de mest inflytelserika när det gällde hur de första barninstitutionerna och den anknyttande utbildningen skulle etableras. Under de första decennierna av sin historia hade seminarierna också en betydligt mer inflytelserik position än dagens förskolläraryrkesutbildningar. Det var också vid seminarierna, som föregångarna till dagens styrdokument utvecklades (Vallberg Roth, 2002). Här formulerades mål och metod för förskolans verksamheter, och här överfördes dessa som en gemensam bas och kunskap till de studerande.

Lämplighet och the educational calling

Den blivande förskolläraren skulle ha både lämplighet *och* kunnighet. Hon skulle ha både personlighet *och* utbildning. I en tid då motståndet mot utbildningar för kvinnor liksom mot kvinnor i verksamhet utanför hemmet var betydande, fick dessa framställningar av att vara *lämpad* för uppgiften, liksom återkopplat av att *ha kallelse för uppgiften*, - ”the educational calling” [4] – en viktig betydelse. Begreppen kom att kopplas just till kvinnor, det var de som vara lämpade, som var ”kallade” att arbeta med vård, omsorg och undervisning av de yngre barnen. Det kom att öppna dörren

för dessa kvinnogrupper till arbete utanför hemmen. Därmed underlättades ideologiskt övergången från hem- till yrkesuppgifter.

Sammanhållning och gruppidentitet

En central kraft i utvecklingen av fältet har varit den djupt integrerade tron på uppgiften. Tron på ”saken”, samt flera generationers lojalitet med sitt yrke och med sin verksamhet har varit en starkt bidragande orsak till yrkesfältets utveckling. ”Uppfostrans sak” gav barnträdgården och seminarierna legitimitet. Det starkaste motivet för verksamheterna under de första åren är just ”uppfostran”. Sammanhållning betonades också i uppbyggnadsskedet. Öppen splittring skulle undvikas, om man skulle nå någon framgång med sin kamp. Bertha Wulff^[5] påminde om detta i sitt hälsningstal vid nordiska barnträdgårdsmötet år 1928- dessa ord skulle prägla arbetet: ”Frihet i smått, enighet i stort, kärlek i allt”. I ett nutidsperspektiv återfinns många exempel på kollektiv identitet och lojalitet med yrkesfältets värdesystem

Särarten och könsuppdelning en förutsättning

Könsuppdelningen i samhälle och yrkesliv var en förutsättning för etablerandet av de kvinnliga arbetsfälten. Könsuppdelningen bejakades också av företrädarna för detta område. Det understöddes med särartsframställningar och med framhävandet av kvinnors speciella förmågor inom uppfostrans- och undervisningsområdet. Uppgifterna knöts till kön och blev beskrivna som en del i den kvinnliga naturen. I dessa resonemang fördes också begreppen ”andlig moder”^[6] och ”samhällsmoder”^[7] in. Härigenom fick den ogifta kvinnan en möjlighet och härigenom legitimerades utvidgningen av den borgerliga kvinnans uppgifter. Kvinnorna breddar påtagligt sina möjliga arbetszoner, och de gör det med hjälp av utvidgade moders-, hem- och familjebegrepp. De kvinnliga pedagogerna fick också ofta benämningar som skolmostrar, skoltant, skolfaster, skolmamsell, fröken, tant (Ursing, 1998; Tallberg Broman, 1991). Hemmet utvidgades in i det offentliga eller snarare halvoffentliga samhället. Många institutioner inom vård, omsorg o undervisningsområdet rubricerades också som hem, men i det halvoffentliga, som daghem, fritidshem, osv. Här var givetvis en kvinna den mest lämpade, i alla positioner. Denna strategi, att använda hem och familjebegrepp som utgångspunkt bejakades också av de manliga debattörerna och skolpolitikerna.

Gränssättning mot skola och stat

Återkommande under yrkeskonstruktionen framhålls skillnaden mot skolans lärare och mot skolans verksamhet. De yngre barnen skulle ledas, inte skolas. Skillnaderna markerades på allehanda sätt. Det utbildnings- och yrkesfält som anknöt till de yngsta barnen markerades i flera avseenden vara väsensskilt, från det som sedan många år utvecklats mot skolan. De fröbelinspirerade barnverksamheterna, vilka utgör den huvudsakliga pedagogiska bakgrunden till den moderna förskolan (Hultqvist, 1990), var i många stycken mycket skild från dåtidens skola.

Länge motarbetades också att fältet skulle underordnas statligt ansvar och kontroll (Fichtelius, 2008). Detta kan förstås utifrån önskan att därmed kunna bibehålla fältets särskilda karaktär, men också av yrkesföreträdarnas önskan om egen kontroll av såväl

seminarieutbildningar som barnverksamheter. Det fanns en gedigen skepsis mot stat och kommun, och de manliga politikernas förmåga och kompetens att begripa de frågor som skulle handhas. Genom förstatligandet under 1960-talet^[8], inleddes också en period som kom att förändra de kvinnliga professionsföreträdarnas ställning och makt över förskolefältet.

I fältet, som det utvecklades under perioden 1890-tal till 1950/60 tal, innehade de kvinnliga yrkesföreträdarna alla positioner. Tiden före integrationen till den av män utformade offentliga sektorn var en stark period för kvinnligt initiativ och ledning i denna sektor. Den horisontella arbetsdelningen är uppenbar. Förenklat uttryckt: kvinnor här och män där. Den vertikala arbetsdelningen, som präglar många arbetsfält och organisationer idag, är dock inte verksam. I denna period är respektive kön i ledningen för sitt arbetsfält.

För det tidiga förskolläraryrkets utveckling var utbildningarna, den starka lojaliteten med uppdraget och gruppidentiteten liksom betoningen av lämplighet, kopplat till kvinnlig ”natur” av största betydelse. Detta är aspekter som vi återfinner, om än med andra uttryck, också i samtidens utbildning och verksamhet.

Referenser

- Ambjörnsson, Ronny (1974). *Samhällsmodern: Ellen Keys kvinnouppfattning till och med 1896*. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Falkner, Kajsa (1997). *Lärare och skolans omstrukturering. Ett möte mellan utbildningspolitiska intentioner och grundskollärares perspektiv på förändringar i den svenska skolan*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Folke-Fichtelius, Maria (2008). *Förskolans formande. Statlig reglering 1944-2008*. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala: Uppsala Studies in Education no 119.
- Florin, Christina (1987). *Kampen om katedern, feminiserings- och professionaliserings-processen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860-1906*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Havung, Margareta (2000). *Anpassning till rådande ordning, en studie av manliga förskollärare i förskoleverksamhet*. Malmö: [Studia psychologica et paedagogica. Series altera](#) 145.
- Hultqvist, Kenneth (1990). *Förskolebarnet: en konstruktion för gemenskapen och den individuella frigörelsen: en nutidshistorisk studie om makt och kunskap i bilden av barnet i statliga utredningar om förskolan*. Stockholm: Symposion.
- Johansson, Jan-Erik (1992). *Metodikämnet i förskolläraryrket, bidrag till en traditionsbestämning*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Key, Ellen (1914). *Missbrukad kvinnokraft och Kvinnopsykologi*. (4:de upplagan). Stockholm: Bonniers.

Tallberg Broman, Ingegerd (1991). *När arbetet var lönen: En kvinnohistorisk studie av barntädgårdsledarinnan som folkuppfostrare*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International. Studia psychologica et paedagogica. Series altera, 99.

Vallberg-Roth, Ann-Christine (2002). *De yngre barnens läroplanshistoria*. Lund: Studentlitteratur.

[1] Härmed avses slutet av 1800-talet o början av 1900-talet. Den första utbildningsmöjligheten var Margaretaskolan i Stockholm, vilken från år 1899 motsvarade en ettårig kindergartenskurs. Fröbelinstitutet i Norrköping och Örebro Kindergartenseminarium startade 1902.

[2] Under perioden av utvecklingen av de först seminarierna var beteckningen barntädgårdsledarinna. 1944, då förbundet blev en kårorganisation, antogs titeln barntädgårdsledarinna. Först år 1955 blev titeln förskollärare. Det poängterades då att det var viktigt att ha en titel som kunde användas av både kvinnor och män.

[3] Ellen Moberg, 1874-1955 utgör tillsammans med system Maria Moberg, 1877-1948, några av de mest inflytelserika pionjerna i den svenska förskolans historia. De ansvarade bl. a. för uppbyggnaden av Fröbelinstitutet i Norrköping, ett av de första seminarierna för utbildning av barntädgårdsledarinnor i Sverige. Ellen Moberg var tillika Svenska Fröbelförbundets ordförande 1920-1944. Maria Moberg var ansvarig utgivare av Svenska Fröbelförbundets Tidskrift (föregångaren till tidskriften Förskolan)1920-1944.

[4] Här återopades inom barntädgårdsrörelsen de tyska pionjerna Johanna Goldschmidt (Hamburg) och Henriette Goldschmidt (Leipzig) för dessa formuleringar

[5] En av de mest framträdande danska förskolepionjärerna och en drivande kraft i det tidiga nordiska samarbetet

[6] En tydlig företrädare för framhävandet av uppgiften som utövande av ”andligt moderskap”, var den tyska pionjären Henriette Schrader, verksam vid Fröbel-Pestalozzi Haus i Berlin. Vid denna institution kom flera av första generationens förskolepionjärer, från flera olika länder, att få sin utbildning till barntädgårdsledarinnor.

[7] Se exempelvis Ambjörnsson, 1974; Key, 1914).

[8] 1/7 1963 var alla förskolläraryr utbildningarna förstärkade.

Artikeln har skrivits för webbplatsen Lärarnas historia och publicerades i mars 2010. För källreferens ange: Författare, Artikel titel, www.lararnashistoria.se, 2010.